

Літературна критика

Віктор Гуменюк

УДК 821.512.2.09

ТЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ Й ІНТОНАЦІЙНО-СТИЛЬОВІ АКЦЕНТИ ЛІРИКИ АБЛЯЗІЗА ВЕЛІЄВА

У статті на основі ретельного аналізу найбільш характерних творів відомого сучасного кримськотатарського поета досягається своєрідність його художньої манери, у якій емоційна пристрасність невіддільна від лагідної задушевності, ліричної проникливості.

Ключові слова: кримськотатарська поезія, ліричні жанри, тематика, художня стилістика.

Victor Humeniuk. Thematic aspects, intonation and style of Abliaziz Veliyev's lyric poetry

The paper analyzes the most typical texts of a well-known Crimean Tatar poet Abliaziz Veliyev, thus concluding the specifics of his artistic manner. The latter is stated to be based on an amalgam of passionate temperament and sincere lyricism.

Key words: Crimean Tatar poetry, lyric genres, topic, style.

Майже вся світова лірика – це насамперед поезія кохання. От і у творчості кримськотатарського поета Аблязіза Велієва тема кохання вельми відчутна. Зворушлива емоційність, глибока пристрасність, вишукана гама розмаїтих почуттєвих відтінків проймає любовну лірику поета. Характерний тут сповнений душевного болю, який межує з відчаєм, а водночас не позбавлений певної іронічної грайливості вірш “Сенинь севгинден” (“Отака твоя любов”). Починається вірш позначеною неабиякою експресією драматичною, ледь не трагічною інтонацією, невіддільною від гіперболічної образності, що дає змогу відразу ж відчутти особливу гіркоту переживань ліричного героя:

Дагълара, ташлара урдым башымы,
Денъиз суву эттим козюм яшыны.
Эки саиле беньзеттим эки къашынъы,
Зеэре къаттым ейджек ашымы...
(Об гори, об камені б'юся головою,
Морською водою стали сльози мої.
Наче два береги, мої брови.
Їжа застрягла в горлі кавалком гірким...)

Суцільна рима (аааа) ще більше посилює інтенсивну зболеність, означену в катрені, а п'ятий неримований рядок несподівано підсумовує й водночас відтіняє її – не перекреслюючи сили почуттів, по-своєму навіть увиразнюючи цю силу, усе ж таки надає віршованому плину дещо іронічної інтонаційності:

Эписи, эписи сенинь севгинъден
(Все це, все це від твоєї любові).

У наступній строфі герой знову повертається до попередньої експресії, хоча цього разу поєднує її з філософічною медитативністю, з певним окресленням причин свого безталання:

Насип эйлемеди сени Ярадан,
Башым алып кеттим Къырым ададан.
Багъырдым къач кере, къачтынъ сададан,
Умют гъонджелери солды ах, аман...
(Господь не дав, аби ти була мою долею,
Світ за очі я подався з Криму.
Я гукав безнастанно, ти сахалась моїх благань,
Жоржини надій зів'яли, ах, жаль-жаль...)

І знов катрен подовжується відчайдушно-іронічним рефренним п'ятим рядком про певну закономірність тієї безмірної гіркоти, що її доводиться відчувати закоханому страждальцеві.

У третій строфі дедалі вища хвиля розпачу й гіркоти ніби накочується знову і знову, сягаючи щораз більшої сили, усе нові образи розпуки, позначені експресивною напругою, постають перед нами, з особливою виразністю передаючи невіддільне від неї гостре відчуття самоти ліричного героя, якому без коханої світ немилий:

Хаяллар перишан, дели-диване,
Кезерим яньгъыз, кендим бир дане,
Дюнъяда козюм ёкъ, тюштим бу але,
Бунынъ себепчиси сенсинъ екяне,
Эписи, эписи сенинъ севгинъден
(Химерні примари зводять мене з ума,
Блукаю самотньо, одинокий, мов перст.
Світ мені помарнів, ніщо не тішить мене,
Усе це тільки через тебе,
Усе це, все це через твою любов).

Бурхлива повнота відчуттів, дарована навіть нерозділеним коханням, гранично щире й гостре переживання вимушеної розлуки й водночас стоїчне примирення з невтішною реальністю – велика сила й розмаїття відчужень безнадійно закоханого передані автором із неабиякою образною яскравістю та інтонаційною експресивністю.

Гіперболічний характер образів, сумірний з особливою глибиною та інтенсивністю душевних страждань, вишуканість строфіки, скріпленої ударними, здебільшого чіткими й багатими римами, рефренність завершального рядка кожної строфи – усе це свідчить про плідне використання автором традицій кримськотатарської народної пісні, де тема нещасливого кохання особливо поширена. Можна, наприклад, углядіти певні паралелі між гіперболічною образністю цього вірша й таких фольклорних пісенних перлин, як “Сойлетме бени” (“Марні всі слова”), “Кене алды гъам бени” (“В'ялить душу у цвіті літ”), “Одунджулар” (“Дроворуби”), “Елиф” дедим, “бе” дедим (“А” сказав я, “бе” сказав”). В останній, наприклад, є такі промовисті слова: “Къара денъиз мерекеп олса, / Язылмаз меним дердим” (“Якби навіть Чорне море було чорнилом, / Не списав би своїх страждань”).

Зближує з народною піснею аналізований вірш також жвава грайливість ритму, яка ефектно контрастує із загальною сумною тональністю твору, а водночас увиразнює вишукане розмаїття його інтонаційної палітри. В основі цього динамічного ритму поєднання в кожному рядку здебільшого відділених цезурами двох трискладових та завершальної п'ятискладової стопи (до того ж перші два склади завершальної строфи знов-таки переважно

відділені цезурами від подальших трьох). Така ритмічна чіткість лежить в основі особливої пружності, стрімкості віршованого плину, що унаочнює інтенсивність переживань ліричного героя. Сприяє цьому також доволі промовистий звукопис. Скажімо, експресивність першого рядка посилюють ударні співзвуччя *ар–ар–ур*, що своєрідно відтіняються внутрішньою римою *таш–баш*; у середньому рядку другої строфи, рядку, де йдеться про гучні поклики, яких сахається кохана (*Багъырдым къач кере, къачтынъ сададан*), переважає яскравий звук *а*, котрий тут повторюється шість разів, відчуття безпорадності посилюється подвійним звучанням після владного сонорного *р* бентежно-непевного глухого *ч*; а суголосні душевним зойкам співзвуччя рефренного рядка (*эл... ен... инъ...*) ніби вуалюються, угамовуються ряснотою свистливого *с*.

Глибока печаль від нерозділеного кохання, а водночас і бентежно-солодке відчуття повноти почуттів, які воно дарує, і непевне, але настійне мерехтіння світлих надій на порозуміння з милою – такі перипетії ліричного сюжету вірша “Дудагъынъда къалды тишим ярасы”, зовні більш стриманого, не такого експресивного, як вірш “Сенинъ севгинден”, позначеного насамперед тихою елегійною тональністю, але так само багатого на відтворення розмаїтих відтінків переживань палко закоханого страждальця.

Вишукана образність першого катрена з особливою виразністю передає відчуття несподіваної й невідвратної заповненості жіночим чаром:

Дудагъынъда къалды тишим ярасы,
Кечильмез ёл эки къашынъ арасы.
Перванелер киби яндым отынъда,
Козь нурумны алды къашынъ къарасы
(На вустах лишилася рана поцілунку,
Не знайти стежки поміж брів твоїх.
Як метелик нічний, я в полум'ї згорів,
У сяйві очей з-попід чорних брів).

Розлучившись із милою, обпалившись від сяйва, яке раптом згасло для нього, наш герой гірко переживає свою неприкаяність і самоту:

Ёл ичинде къалдым олып перишан,
Кълдырмадынъ сен озюньден нам-нышан.
Ёлларынъда юрем олып серсери,
Сёзлеримде ич ялан ёкъ, сен ишан.
(На шляхах лишився я в сум'ятті,
Ти мені не лишила жодних надій.
Все ж блукаю одинокий твоїми слідами,
Слова мої щирі, повір).

Окреслені тут сум'ятливі блукання героя в пошуках коханої – насамперед зримий еквівалент його душевних поневірянь, попри неймовірну гіркоту яких він усе ж таки не втрачає надій, про що свідчить акцентоване в останньому рядку строфи безпосереднє звернення до обраниці серця. Це звернення розгортається в наступних строфах.

Ліричний герой ніжно згадує момент зародження в його душі любовного почуття й дивується (печально і радісно водночас) його нездоланній силі:

Баарь ели киби охшадынь кеттинъ,
Бинъ бир севдалыкъкъа мубтеля эттинъ.
Мен къалдым ёлларда олып диване,
Бильмейим сырынъны, сен манъа неттинъ?
(Ти майнула, як весняний вітер,
І міради мрій пройняли мое ёство.
І ось тепер я скрізь ходжу сам не свій,
Не збагну, що ти зі мною зробила).

Закоханий благає ту, що вчарувала його, явити прихильність, при тім стоїчно констатуючи, що за будь-яких умов він уже не зможе звільнитися від почуттів, що так владно й невідворотно заповнили його:

Ялварам, дердима дерманлар кетир,
Мен сени беклейджем, беклейджем элбир.
Бахтымнен ойнама, мени мугъайтып,
Такъдирим элинъде, мен санъа эсир
(Благаю, пошли лік моім стражданням,
Я чекатиму тебе, чекатиму будь-що.
Не грайся моім щастям, не ятри мого серця,
Моя доля у твоїх руках, я бранець твій).

Традиційна для східної поезії образність, інтонаційність увиразнюється тут зокрема, з допомогою часто вживаних відточених словесних формул: *перванелер киби яндым* – як рій метеликів, я згорів; *олып перишан* – охоплений сум'яттям; *олып диване* – охоплений любовним безумством; *дердима дерманлар кетир* – вилікуй мої страждання; *бахтымнен ойнама* – не грай моім щастям; *такъдирим элинъде* – моя доля у твоїх руках тощо. Але пов'язана із цими формулами характерна патетична піднесеність, закличність монологічного звернення до обраниці серця поєднується в поетичному творі з неповторною лагідністю, задушевністю, якою вирізняється авторський стиль поета.

Композиційно вірш можна поділити на дві дещо відмінні за настроєвістю рівновеликі частини – у перших двох катренах, пройнятих більшою тривожністю, ідеться про раптове зародження палкого почуття, яке лишилось без відповіді, а в наступних зворушливо розкрито бентежний вир розмаїтих емоційних відтінків, якими пройняте ёство закоханого.

Інтонаційно-настроеве багатство твору увиразнюється за допомогою пружного грайливого ритму, в основі якого поєднання в кожному рядку чітко розділених цезурою двох розлогих стоп – шестискладової й п'ятискладової, які, своєю чергою, доволі примхливо й вигадливо розділяються на менші стопи. Така примхливість та вигадливість допомагає, наприклад, увиразнити зауважену тут мінливість настроєвої тональності двох основних частин вірша. У перших двох строфах друга (п'ятискладова) стопа кожного рядка поділяється на строго розмежовані цезурою менші стопи – двоскладову і трискладову (остання стає носієм багатой звучної рими: *ярасы – арасы... – къарасы; перишан – нам-нышан... – сен ишан*). У другій частині вірша (третій та четвертій строфах) ця закономірність дещо змінюється – п'ятискладова стопа розділяється на три- і двоскладову. Рима припадає вже не на три, а на два склади: *кеттинъ – эттинъ... – неттинъ; кетир – элбир... – эсир*. Така лаконічніша, чіткіша й тому більш ударна рима відповідає окресленій тут рішучості ліричного героя будь-що зберігати вірність своєму коханню, констатації неможливості звільнитися з його чарівного полону. Рима у вірші

подана за способом, найбільш поширеним у рубаї (*aaba*). Прикметно, що в кожній із двох завершальних строф п'ятискладова стопа лише третього (неримованого) рядка поділяється, як і в перших двох строфах, на дво- і трискладову менші стопи (*олып диване; мени мугъайтып*), а не на три- і двоскладову (*охшадынъ кеттинъ; мубтеля эттинъ*тощо).

У багатьох ліричних творах автора розкривається драматизм любовних стосунків. Та є в нього й вірші, у яких превалюють радісно-піднесені, а водночас і ніжно-лагідні відчуття. Такий вірш “Дудакъларны сачларыма токълунды яваш...”. Імовірно складнощі кохання тут на другому плані, на першому – неповторна втіха, яку приносить воно. Чуттєво-еротична й водночас витончено метафорична образність розкриває трепетні й сильні почуття закоханого:

Дудакъларны сачларыма токълунды яваш,
Санки дерсинъ юрегимде башланды саваш.
Едждан туталмадым озюмни шу анъ,
Кълальб тёрюнде озь-озюнден башланды исьян
(Твої губи стиха торкнулись мого волосся,
Серце вмить ніби ожило.
Бентега пройняла все єство мое,
Наче в його глибинах почалася буря).

Палко закоханий вірить, що ця буря буде живлющою і принесе йому несказанну втіху:

Истегинъни, ислеринъни дуйдым амана,
Кель, джанчыгъм, олайыкъ биз даим ян-яна.
Севгимизнинъ дерьясында ядайыкъ бирге,
Далгъларнынъ йырларыны сєз єкъ табирге
(Твої жадання-сподівання я відчув,
Прилинь, серденьтко мое, і ми завжди будемо разом.
У морі кохання ми вдвох попливемо,
Співу хвиль цього моря жодними словами не описати).

Світла віра у взаємність милої, відчуття дарованої цим радості окриляє, надає впевненості в тому, що всупереч будь-яким сумнівам і ваганням солодка таїна кохання розкриється в єднанні двох щирих споріднених душ. Відтак в останній строфі віршований плин набуває особливої піднесеності і грайливості:

Эй, вах, севги сырын бизге ким анълатаджакъ,
Анълатаджакъ ким сырыны севгининъ, эй, вах.
Олса эгер ишмар иле бир сєз кълатаджакъ,
Бельки меджнун этер бирден кълальплерни, эй, вах
(Гай-гай, таїну кохання як нам розкрити,
Як же розкрити нам таїну кохання, гай-гай?
Тільки б знаком чи словом яким натякнути,
І поєднаються в любовному шалі наші серця).

А. Велєв по-своєму трактує в цьому вірші дуже характерне для східної любовної поезії поняття “меджнун” (“безтямно закоханий”). Це означення стосується переважно закоханого страждальця, який мріє про зустріч із милою. Тут же йдеться про щасливу втіху взаємної любові.

У суголоссі з означеними тут переливами втішних відчуттів перебуває жвава й чітка ритміка, увиразнена поділом кожного рядка передусім на три пружні

стопи, неодмінно розділені цезурами – дві чотирискладові й одну п'ятискладову, завершення якої збігається з точною дзвінкою римою. Поруч із прикінцевими римами суттєву роль у звуковій інструментовці вірша відіграють внутрішні співзвуччя та міжрядкові перегуки (*Дудакъларны сачларыма; Санки дерсинъ; Истегинъни, исперинъни; Далгъларнынъ йырларыны*).

Любовна лірика А. Велієва розвиває вікові традиції східної, зокрема кримськотатарської поезії; автор не раз оригінально трактує усталені образи й мотиви, своєрідно сполучає характерну тут піднесеність, орнаментальність із неповторною лагідністю, задушевністю. Чи не найбільш прикметний із цього погляду автобіографічний вірш “Шевкиєге”. Це ліричне звернення до любої дружини Шевкіє. Кілька десятиліть спільного подружнього життя не остудили палкої ніжності почуттів, які виливаються у зворушливі рядки:

Такъдир бири-бизимизге багълады бизни,
Эки огълу берди, Эльмаздай къызны.
Къуванч, кедерлерни пайлаштыкъ бирге,
Тешекюр айтамыз кечкен омюрге
(Нас між собою доля пов'язала,
Дала нам двох синів, донечку Эльмаз.
Радість і журбу ми ділимо спільно,
Хвала життю, в якому ми разом).

Хвала життю пов'язана зі вдячністю до батьків, які подарували це життя їй, вочевидь, змогли передати дітям досвід творення гармонійних родинних стосунків; тож пам'ять про них невіддільна від лагідного ставлення до власних дітей і дорогої дружини:

Аналарымызны эттик гълальба биз разы,
Зан этсем оларны ынджытмадыкъ биз.
Олгъландай омюрнинъ къыш, баарь, язы,
Эльден кельгенини яптыкъ экимиз
(Сподіваюсь, ми тішили наших батьків
І прикрощів їм не завдавали.
І в літо, і в зиму їхнього життя
Були дбайливими й чуйними до них).

І далі автор уже безпосередньо звертається до дружини, висловлюючи їй свої щирі почуття, у яких учуваємо й неабияку силу, й особливу лагідність:

Мугълйткъан олсам мен эгер де сени,
Афу эт, багълышла, мен сенден разым.
Айт даа япмадым сен ичюн нени,
Меним мискин ярем, бир данем, назлым?
Гуллер сенинъ олсун, къуванчлар сенинъ,
Сынъыры олмасын бахтлы кунълернинъ.
Дост-эшлер сагъл олсунъ, сагъл ол сен кендинъ,
Бир вакълит солмасын севги гуллеринъ
(Як, може, я тебе чим образив,
Прости, пробач, утіхо моя.
Усе, що хочеш, для тебе зроблю, тільки скажи,
Моя мила, кохана, єдина моя.
Усі квіти тобі й радощі тобі,
Хай не минають щасливі дні.
Здоров'я нашим рідним і друзям, здоров'я тобі.
Хай ніколи не в'януть квіти любові).

Звернення до дружини вельми проникливе, сердечне, хоча й не вирізняється якоюсь особливою патетикою, але водночас вражає глибиною й щирістю почуттів. У суголоссі з ним відсутність якоїсь надто яскравої метафоричності. Це, так би мовити, “мінус-прийм”, у контексті котрого більш ніж традиційний образ квітів любові набуває неповторної свіжості й сили.

Так само, як і любовна лірика поета, пройняті щирістю і глибиною почуттів патріотичні вірші Аблязіза Велієва. У них оспівується неповторна краса кримської землі, виявляється трепетне синівське ставлення до неї. Такий вірш “Ярым ада” (“Мій любий півострів”). Це мініатюра на три короткі строфи, сповнена неабиякої емоційної сили й водночас позначена особливою стильовою легкістю, невимушеністю, граційністю. Риси епічної піднесеності вишукано взаємодіють тут із радісно-грайливим настроєм. Відчуття єдності з рідним краєм збуджує в душі ліричного героя світлу вітху:

Бир асыргъа якъынджа	(Уже майже століття
Омюр корьдим дюньяда.	Живу, дивлюся на світ.
Амма козюм огюнде	Але перед очима
Даима ярым ада.	Завжди коханий півострів.
Бир ада ки, мен ичюн	Він єдиний, для мене
Онъынъ ёкъдыр къыймети.	Він безцінний.
Одыр къальбимнинъ кучю,	Пробуджує душевну снагу,
Аятимнынъ зийнети	Життя мого чар).

У прикінцевій строфі сповідальні ліричні інтонації поєднуються з безпосереднім зверненням до рідного краю, а також набувають певного драматичного забарвлення. Тут нерозривна єдність ліричного героя й отчої землі унаочнена з особливою твердістю й рішучістю:

Сень барсынъ ки, мен барым,
Акърансыз ярым ада.
Сен олмасанъ напарым,
Манасыз омюр я да
(Без тебе не буде й мене,
Незрівнянний любий півострове.
Що я вдіяв би без тебе,
Життя б моє втратило сенс).

Чіткі, лаконічні, а водночас жваві, летючі рядки цього вірша вивершуються ефектними римами. Певна інтонаційна розкутість, грайливість перших двох строф увиразнена з допомогою поєднання в перехресному римуванні (*abab*) дещо приблизних рим (*якъынджа – огюнде; ичюн – кучю*) і цілком точних (*дюньяда – ада; къыймети – зийнети*). А от в останній строфі згадана твердість і рішучість суголосна всуціль точному римуванню (*мен барым – напарым; ада – я да*).

Якщо вірш “Півострів” у певному аспекті тяжіє до узагальнення й може бути потрактований як вияв почуттів не лише кримця, а й когось іншого, скажімо, жителя Ітаки (*ада – по-кримськотатарськи не лише й не так півострів, як острів*), то поезія “Крим” – це вже цілком одверте освідчення в любові до рідного краю, ознаменоване промовистим заголовком. Тут органічно поєднуються відтворення радісно-піднесених почуттів, тон яким задає перший рядок (“*Къырым, Къырым, меним йырым... – Криме, Криме, пісне моя...*”), з публіцистичними мотивами, які допомагають виявити стривоженість тим, що й нині кримці не раз лишають рідний край (“Кетмек етер, кетмек етер – Лишайся

тут, лишайся тут” – настійно звертається автор до таких земляків), і тверду впевненість у світлому завтрашньому дні любої Вітчизни.

Точні звучні рими, подані здебільшого за способом, характерним для рубаї (*йырым – сырым... – Къырым*), численні внутрішні повтори і співзвуччя (*Къырым, Къырым; Меним омрюм сенсинъ Къырым; Кетмек етер, кетмек етер; Гуль олсан да, куль олсан да...*), ритмічна пружність лаконічних строф – усе це суголосне провідному тут бадьорому життєствердному настрою.

Так само піднесений, сповнений світлої енергії вірш із промовистою символічною назвою “Баарь” (Весна). У цьому творі висока патетика ефектно поєднується з теплою задушевністю, що надає висловлюваним тут радісним почуттям особливої щирості. Це, можна сказати, гімн повернення кримських татар на рідну землю після багатьох років лихих поневірянь. Весняна пора, яка в Криму завжди напрочуд чарівна, суголосна сподіванням на національне відродження:

Баарь кельди улькемизге,
Баарь, баарь, баарь!
Бахыт кельсин эвимизге,
Джоюлсын гьам-кедер!
(Весна прийшла в наш край,
Весна, весна, весна!
Хай щастя вона принесе в наші домівки,
Розвіє гризоту-журу!)

Автор пише про те, як дорогий його серцю край стужився за рідним людом, котрий, сповнений неабиякого завзяття, завітчає його, зростить нові сади, зведе ошатні новобудови... У контексті символічного образу весни зринає традиційна, але при тому не позбавлена зворушливої виразності паралель між пташками, що прилітають із вірію, і людьми, які повертаються на рідну землю:

Узакътаки къарылгъачлар
Къайтсын ана юрткъа.
Авдет олсун сюрюнкликтен
Джумле татар юрткъа
(Хай із далечіні ластівки
Прилітають на материнську землю,
Хай вертаються з вигнання
Всі татари додому).

Вірш вражає не якоюсь несподіваною образністю, а насамперед своїм особливим емоційним зарядом, зумовленим, як зазначалось, органічним поєднанням публіцистичної піднесеності й ліричної задушевності. Тут також відчутна вельми характерна для поетичної мови А. Велієва мелодійність, увиразнена звучними римами (переважно черезрядковими – *abcb*), жвавим грайливим ритмом, тотожністю першої й останньої строф. У цих строфах рима на відміну від інших не черезрядкова, а перехресна (*abab*), що також дає змогу посилити певні емоційні штрихи.

Навіть ті вірші поета, у котрих виявляється радість повернення на батьківщину, позбавлені ейфорії, у них, так би мовити, радість із журбою обнялась. То більше сповнені суворих інтонацій твори, у яких осягаються тривожні реалії сьогодення. Автора непокоять дисонанси сучасної доби, особливо болісний для

нього брак злагоди та згоди, який раз у раз дається взнаки в суспільному житті кримських татар. Характерний приклад схвильованої поетичної публіцистики письменника – вірш “Лянеттен кьоркьунъыз” (“Бійтеся прокляття”), пройнятий журливими медитаціями, які поступово переростають у пристрасні інвективи, набувають барв застережливої закличності. Поет скрушно наголошує на тому, що саме цинічна байдужість до глибинних народних традицій і значною мірою викликані цим внутрішні чвари становлять головну загрозу національному буттю, належному поширенню рідної мови. У своїх поетичних застереженнях автор апелює не лише до земних, а й до небесних сфер:

Эписини четке ташлайыкъ, айды,
Тувгъан тильге биле къалмады сайгы.
Бундан сонъ айтынъыз Алла-Таалядан
Мерхамет сорамагъа кимнинъ бар акъкъы
(Ну що ж, відцураємось від усього,
Навіть рідну мову не будемо шанувати.
Як же після цього можемо просити Всевишнього,
Аби він був милостивим до нас).

Тривожні, нещадно-суворі інтонації твору стають дедалі настійніші, набувають щораз більшої виразності й урешті сягають особливої, можна сказати, ударної концентрації в останній строфі. Динамічний бентежно-медитативний плин вірша логічно приходиться до цієї пронизливої фінальної коди, покликаної збадьорити млявих і зворушити байдужих:

Аналар, бабалар, бита, деделер!
Эждатлар ёлуны кутьмесек эгер,
Сонъки кьырымтатар олеяткъанда
Бутюн кечмишлерни лянетлеп кетер
(Матері, батьки, бабусі, дідусі!
Коли зіб'ємося з одвічного шляху,
То, вмираючи, останній кримський татарин
Усіх своїх предків гірко прокляне).

Останні надії автор покладає на духовні цінності, котрі слід плекати насамперед у родині. Вірш як на свій неабиякий емоційно-смісловий, можна сказати, проповідницький заряд доволі лаконічний, складається з восьми чотирирядкових строф, але все ж викликає деякі аналогії із Шевченковим посланням “І мертвим, і живим, і ненарожденним...”

Віршовані рядки тут досить розлогі – дві чотирискладові й одна п'ятискладова стопи. Така виразна ритмічна основа раз у раз дещо видозмінюється, що відповідає зафіксованому тут душевному сум'яттю. Рими подаються за способом, характерним для рубаї. Звертає на себе увагу доволі послідовно витримане чергування строф із точними римами та приблизними: *дъалам – гъам... – ярам; энди – шеньми... – белли; къайда – ногъайда... – файда; айды – сагъы... – акъкъы*. Таке чергування – це ніби хвилі, це своєрідний знак глибоких авторських переживань. Зрозуміло, що у фінальній строфі рими чіткі й точні: *деделер – эгер... – кетер*.

У доробку автора вирізняються вірші, у яких відчутне прагнення досягнути таємниці поетичної творчості. Промовистий із цього погляду “Бекленильмиген шиир” (“Несподіваний вірш”). Тут поетична творчість трактується як особлива стихія, далеко не завжди підвладна раціональним аспектам світосприймання митця. Поет відтворює стан неочікуваного натхнення, коли віршовані рядки самі зринають і просяться на папір. Варіації зачудування таким особливим станом,

таким незвичайним даром визначають дещо мозаїчну й відкриту композицію цього емоційно насиченого вірша.

У творі зринає своєрідна метафорична паралель між передчуттям весни в іще холодну зимову пору та радістю творення, здатною внести в сіру буденність світлі промені:

Баарь чагъы амма, баарь руху ёкъ,
Тышарда безь къар ве сувукъ аяз.
Тенха отурам мен иш одасында,
Насылдыр дуйгъу дей: языламы, яз!
(Начебто весна, але духу її не чутно,
За вікном білий сніг і студений мороз.
Одиноко сиджу в робочій кімнаті,
Щось підштовхує – пиши ж но, пиши!)

Провідна у вірші радісна зачудованість майже не відтворюється безпосередньо, спершу виявляється як стриманий подив, котрий відтак переходить у світлу втіху, далі стає дещо відчутнішою, ніби знаменуючи готовність суб'єкта ліричної оповіді щасливо підкоритися натхненню... Врешті в останній строфі до гри цих тонко переданих настроєвих відтінків додаються легкі гумористичні штрихи:

Ёлдан беклемеген шей тапкъандайын
Ишбу сатырлар да шайна тёкюльди.
Ниетим ёкъ эди шиир язмагъа,
Нейлейим, шиириет джонки сёкюльди
(Мов несподівана знахідка на шляху,
З'явилися ці рядки.
Я ж таки не мав наміру писати,
А слова посипалися самі, мов із прорваного мішка).

У багатьох віршах А. Велієва органічно й вишукано поєднані різні тематичні аспекти. Наприклад, у вірші "Инанам" ("Вірю") зливаються воєдино любовні мотиви з осягненням таємниць поетичної творчості. Його світлу тональність визначають такі проникливі рядки:

Севгимни йыр этип сёйлесем,
Йырымны севгиге чевирсем
(У пісню виллю свою любов,
А пісню в любов оберну).

Не раз у віршах автора таке поєднання різних мотивів зумовлює промовисту поетичну символіку. Така символіка в поезії "Бинъбашкъорай" ("Тисячоголовий курай") набуває романтичної піднесеності, а при тім сягає модерної багатозначності. Ведучи діалог із мальовничо описуваним перекотиполем, що мерехтливо лине з вітром удаль, ліричний герой парадоксально відчуває глибоку спорідненість і водночас певну несумірність із цим невсипущим рухом власних душевних поривань:

Ель киби мен тез чапарым,
Ич де къалмам артындан.
Озь бахтымны мен тапарым,
Бир де-бир чель ёлундан

(Як вітер, швидко полечу
І не відстану.
Можливо, щастя я знайду
Десь на степових просторах).

Вишукана взаємодія, взаємодоповнення різних тематичних мотивів, насамперед любовних і патріотичних, характерні для поезії Аблязіза Велієва. Її прикметна риса – лагідна задушевність, прониклива ліричність, яка збагачується й відтіняється широкою гамою інших інтонаційних барв, не раз сягаючи граней глибокого драматизму. Невіддільна від емоційної діткливості, делікатності, а відтак напорчуд переконлива притаманна стилістиці автора публіцистичність, відкритість суворим реаліям минулого й сьогодення. До того ж, підпорядковуючись багатогранній поетичній символіці, розміреності й вигадливості віршованого плину, ця публіцистичність здебільшого підноситься до виразних узагальнень, набуває рис філософської медитативності, що часто виявляється в неабиякій образній пластичності й афористичній пружності рядків і строф. Відчутна багатогранність авторового стилю зумовлює жанрове розмаїття його поезії. Поруч із ліричними віршами у формі елегійних роздумів, пристрасних інвектив, зворушливих послань, грайливих замальовок тощо (не раз ці жанрові аспекти зливаються в одному творі) у доробку автора вирізняються лаконічні поетичні мініатюри (чотиривірші, восьмивірші), у яких зауважені риси його поетичної манери, насамперед філософська медитативність, набувають особливої виразності.

Годі обійти ще одну суттєву прикмету стилістики А. Велієва й не сказати про внутрішню мелодійність, неповторну музикальність його поетичної мови, увиразнену чіткістю й вигадливістю ритміки, точними та звучними римами або ж промовистою грою точних і приблизних рим, внутрішнім римуванням, міжрядковими звуковими перегуками, алітераціями, асонансами, рефренними повторами тощо. Тож видається не випадковим, що багато його творів, таких, наприклад, як “Беяз геми” (“Білий корабель”), “Биньбашкьорай” (“Тисячоголовий курай”), покладені на музику і стали широко відомими піснями.

Схвально відгукнувся про творчість А. Велієва його побратим, відомий кримськотатарський поет, головний редактор журналу “Йылдыз” Шакір Селім [2]. Він зауважив неповторність ліричного стилю автора, плідне використання ним фольклорних традицій, зокрема народної пісні, що становить суттєве джерело музикальності поетичної мови А. Велієва. Ш. Селім звернув увагу на такі тематичні аспекти доробку поета, як патріотизм, думки про долю кримськотатарського народу, дружба й любов.

Кілька вагомих публікацій, присвячених творчості А. Велієва, належать перу літературознавця, кандидата філологічних наук Фери Сеферової [3; 4; 5]. На думку дослідниці, головна тема поетичної творчості А. Велієва – “любов як основа всіх основ”. Поет, зазначає вона, дивиться на світ “люблячими очима” [4, 119]. Згідно із суттєвими орієнтальними уявленнями, скажімо, суфійськими, саме в любові людині відкривається найвища мудрість. Не випадково Ф. Сеферова говорить про зв'язок поезії А. Велієва з давньою культурою Сходу, котру поет відчуває насамперед як філософську, а водночас і яскраво-мальовничу. Тож філософичність проймає художню тканину творів автора, котрий часто по-своєму трактує традиційні образні мотиви. Дослідниця наводить, зокрема, такі поетичні візії вітру й часу, що не раз постають у віршах метафоричними паралелями: “самотність, як вітер, огортає мене”, “тихо осипається листя в наших серцях”, “життя минає, мов караван”, “молодість, краса звіються, зникнуть в імлі, лиш любов дарує нам вічне тепло”.

Загальновідома, багатьма митцями оспівана неповторна принадність кримської землі. Але є тут місця навіть для Криму особливі. Серед них Судак

і його довкілля, славетна Сонячна Долина. Окремі знавці твердять, що тут навіть відчувається якась магічна космічна енергія. Важко їм не повірити.

Майбутній поет народився в селищі Къоз 25 жовтня 1939 р. Тут із молоком матері Афіфе, з її піснями й легендами він увібрав у себе цей особливий непроминальний чар, який допомагав і допомагає вистояти в будь-якій скруті. Батько не повернувся з війни, а п'ятилітній хлопчак несподівано опинився разом з усім кримськотатарським народом у далеких далях. Дитинство й отроцтво минули в Самаркандській області. Зрештою юнак потрапив до Ташкента, шукав себе, влаштувався навіть у театр артистом балету (гадаю, властива його віршам граційність має цілком природну основу), але все ж таки, відслуживши в армії, вступив на факультет журналістики Ташкентського університету. Далі пов'язав своє життя з відкритою в часи суспільної відлиги 60-х років ташкентською кримськотатарською газетою "Ленин байрагы". Журналістська діяльність зумовила документально-публіцистичний характер його перших, та й багатьох пізніших вагомих публікацій. Він видає документальні повісті "Байракъкъа тамган козьяшлар" ("Сльози на знамені", 1980), "Бахт йылдызы" ("Зоря щастя", 1984), "Ираде" ("Воля", 1987), "Ольмнен козь-козье" ("Вічна-віч зі смертю", 1995). Особливу вагу мають його ґрунтовні документальні дослідження – "Фашизм ахбюслери" ("В'язні фашизму", 2004), "Къараманлар ольмейлер" ("Герої не вмирають", 2005), "Дженк офицерлери" ("Офіцери війни", 2007). Плідно працює А. Велієв також на ниві фольклористики, про що, зокрема, свідчить упорядкована ним спільно з композитором Сервером Какурою й видана з його передмовою книжка "Къырымтатар муаджир тюркюлери" ("Кримськотатарські емігрантські пісні", 2007). Окрема сторінка творчості А. Велієва – його поетичні переклади творів О. Хайяма, А. Міцкевича, О. Пушкіна, Т. Шевченка, Лесі Українки, А. Кримського, М. Каріма, інших авторів.

А. Велієв – автор поетичних збірок "Мелек копюри" ("Міст ангелів", 1997), "Кетмень, къушлар, Ватандан" ("Не полишайте, птахи, Вітчизни", 2007), "Ватан тюркюрлери" ("Пісні Батьківщини", 2009), "Йырла сазым" ("Грай, мій сазе", 2009). Його вірші входять до багатьох альманахів та хрестоматій, зокрема й солідної двомовної антології кримськотатарської поезії, упорядкованої Юнусом Кандимом та Миколою Мірошніченком [див.: 1]. Поетичне слово автора набуло особливого повноголосся саме після повернення на рідну землю. Ґрунтовне вивчення поезії А. Велієва тільки-но розпочинається, воно потребує ще багатьох літературознавчих зусиль. Це стосується всього багатогранного доробку автора, у якому поезія посідає вкрай важливе, але не єдине місце. Осмислення її в контексті загальних творчих шукань письменника, у контексті розвитку кримськотатарської культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. відкриє нові дослідницькі обрії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аблязиз Велиев (1939) – Аблязиз Велиев (1939) // Окрушина сонця – Кунештен бир парча: Антологія кримськотатарської поезії ХІІІ – ХХ століть.* – К.: Гол. спец. редакція літератури мовами нац. меншин України, 2003. – С. 640-655, 784.
2. *Селим Ш. Тевсиенаме // Велиев А. Ватан тюркюси: Ширлер, йырлар.* – Симферополь: Къырымдевокъувпеднешир, 2009. – С. 3.
3. *Сеферова Ф. Аблязиз Велиєвнинь иждадында ватанпервелек нагъмелери // Сеферова Ф. Къырымтатар шириетинде анъаневийлик ве яньылыкъ (ХХ асырнынъсонъу – ХХ асырнынъ башы).* – Акъмесджит, 2011. – С. 116-128.
4. *Сеферова Ф. Ава, кунеш, севги олып кирейим... // Велиев А. Ватан тюркюси: Ширлер, йырлар.* – Симферополь: Къырымдевокъувпеднешир, 2009. – С. 4-8.
5. *Сеферова Ф. Поэтический мир Аблязиза Велиева // Культура народов Причерноморья: Научный журнал.* – 2009. – № 152. – С. 118-120.

Отримано 3 липня 2012 р.

м. Сімферополь